

SICULICIDIUM

**SZÉKELY ZENEI EMLÉKEK
ERDÉLY ARANYKORÁTÓL
A MADÉFALVI VESZEDELEM
UTÁNI KOROKON ÁT
A RÉGI SZÉKELY NÉPZENE
FELFEDEZÉSÉIG**

A kiadvány a madéfalvi veszedelem 250. évfordulóján készült
Madéfalva község megrendelésére.

A kiadvány megjelenését támogatta:

Harghita Megye Tanácsa
Consiliul Județean Harghita

MADÉFALVI CSOMPOLY
KÖZBIRTOKOSSÁG

SICULICIDIUM

SZÉKELY ZENEI EMLÉKEK
ERDÉLY ARANYKORÁTÓL
A **MADÉFALVI VESZEDELEM** UTÁNI KOROKON ÁT
A RÉGI SZÉKELY NÉPZENE FELFEDEZÉSÉIG

Szerkesztette
Pávai István

ALUTUS KIADÓ
Csíkszereda
2014

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Siculidium. Székely zenei emlékek Erdély aranykorától a madéfalvi veszedelem utáni korokon át a régi székely népzene felfedezéséig / Barozda – Pávai István. – Miercurea Ciuc : Alutus, 2014
ISBN 978-973-7875-74-7
Miercurea Ciuc

© Barozda, 2014 (zenei felvételek)

© Pávai István, 2014 (szerkesztés, tanulmány)

© Simó József, 2014 (digital mastering)

Borítóterv: Ádám Gyula

Nyomda: Alutus Rt.

Külön köszönet az alábbiaknak:

Kelemen Katalin, Kopacz Katalin (Kájoni János Megyei Könyvtár, Csíkszereda)

Hadas Gyöngyvér, Pávai Natália, Zagyva Natália (Hagyományok Háza, Budapest)

Pálóczy Krisztina (Néprajzi Múzeum, Budapest), András Orsolya, Németh Anna (Budapest)

Biszak Sándor (Arcanum Adatbázis Kft, Budapest)

Pávai István

A madéfalvi veszedelem költészeti emlékei verses kéziratokban, a népies irodalomban és a néphagyományban

A különböző történelmi események emlékezetben tartásának szokása, majd feljegyzése (az írásbeliség kialakulása után) a történelem hajnalára nyúlik vissza. Írásbeliség és szóbeliség eleve két különböző emlékezési módot jelent, de köztudott, hogy egymással mindig kölcsönös viszonyban álltak: a följegyzett történetek gyakran átkerültek szájhagyományos környezetbe, de a szóbeli néphagyomány is szolgált néha forrásul a történetírók számára. Régi példa erre „P. dictus magister”, Béla király névtelen jegyzője, a *Gesta Hungarorum* írója, aki Lél, Bulcsu és Botond balkáni hadakozásaival kapcsolatosan írja: „Háborúikat és egyéb hőstetteiket, ha e lap írott betűinek nem akarjátok elhinni, higgyétek el a regösök csacsogó énekeinek meg a parasztnok hamis meséinek, akik a magyarok vitézi tetteit és háborúit mindmáig nem hagyták feledésbe menni”.¹

A madéfalvi vérengzéssel kapcsolatos irodalmi emlékekre is ez a kettősség jellemző: az egyéni, műköltői alkotásokat átszövik a népies megfogalmazások, az írott szövegek pedig fokozatosan folklorizálódni kezdenek, változatok keletkeznek.

¹ Pais Dezső fordításában idézi Olosz Katalin 2003a: 159.

Gyulai Pál 1847-ben írt *Erdély* című költeménye már utal arra, hogy a madéfalvi vérengzés eseményei megjelenhettek a székely folklórban, vagy legalábbis arra, hogy a korabeli népies irodalom képviselői úgy gondolták, az ilyen események nagy valószínűséggel előbb-utóbb meg kell jelenjenek a néphagyományban:²

*Őrházaknál hamvadó tűz pislog,
Egy-egy székely vészi útját arra.
Hosszú puska mellett énekelve
Bús-nótádat, gyászos Mádéfalva!*

Az alábbiakban megkísérlem áttekinteni a madéfalvi veszedelemhez tartalmuk szerint kapcsolódó, kéziratokban fennmaradt verseket, a különböző 19. századi népköltési gyűjteményekben közölt műköltési, félnépi vagy egyes részleteikben folklór elemekkel gazdagított szövegeket, kiegészítve néhány prózai népi alkotással. Olyan szöveg ezek között kevés található, amelyik teljes egészében folklór jellegűnek tekinthető. Mégis, a néphagyományban való feloldódás nyomai számos helyen jelen vannak, s gyakran ezt a dallam gyorsabb folklorizációja vagy folklórból való kölcsönzése is megerősíti.

² Gyulai Pál 1928.

**CastIgata seDItIo sICVLorVM
(A székelyek megbüntetett támadása)**

A madéfalvi veszedelem első verses emléke a tragédia „harmad napján” keletkezett latin nyelven. Címe kronosztichon: a kiemelt betűk római számkénti összege 1764, akárcsak a sICULICIDIUM esetében. Bajtay József Antal, Erdély katolikus püspöke számára küldött levelébe foglalva írta gróf Lázár János, aki az események idején a székely határőrség felállítására kirendelt bizottság elnöke volt, s a vérengzés elrendelésének egyik fő felelőse. Így az eseményeket nem az áldozatok, hanem az erőszak elkövetői szemszögéből szemléli:³

*Qui arma Principis detrectare volebant,
Madefalva Csikensis succensa igne,
Háromszékiensis plebs faece et colluvie
Se consociante caesa et capta,
Septima Idus Januarias coelo allabente
Facto ceteris obedientiae perennis exemplo
Ut noscant Principem non impune laedi.*

Signavit Joan. Comes Lázár, L. B. de Gyalakuta

³ Teleki Domokos 1877: 107–108.

A Teleki Domokos közlésében található magyar fordításban:

*Kik a fejedelem fegyverétől vonakodtak,
Csik-Madéfalva tüzzel felgyújtatott,
A háromszéki nép alja és sepredéke
Velök csatlakozván leváगतott vagy elfogatott,
Január 7-én napkeltekor
Másoknak az engedelmességre örök példaul,
Hogy megtudják, hogy fejedelmet büntetlenül bántani nem lehet.*

Jegyzette Gyalakuthi b. és gr. Lázár János

A két erdélyi főrangú férfi latin levelezésének tartalmi kivonatában említi Teleki Domokos, hogy saját megfogalmazása szerint Lázár, „midőn Madéfalván a tűz házról házra harapódzott, ő megannyi füstölgő oltárt képzelt látni a vétkesek bünei kiengesztelésére”. A püspök válaszában helyeselte az eseményeket, „az utóbbi hasonlatot azonban egy kissé túlzottnak találta”.⁴

⁴ Teleki Domokos 1877: 109. Az egyház felelősségével kapcsolatosan vö. Rettegi György emlékiratának egy 1766. évi bejegyzésével: „Most értettem, hogy a madéfalvi megöletett szegény embereknek híre a pápához penetrálván, a pápa öfelségétől praetendálja, hogy adjon számot, micsoda okból esett annyi ártatlan vért kiontani” (Rettegi György 1970: 198.).

Madefalvánál el veszett székelyek keserves Éneke „Szerelmes Istenem ki véred ontottad”

A fenti című keltezetlen vers ismeretlen szerzőtől származik. 1953-ban fedezte fel Klaniczay Tibor egy kétrét egyleveles kéziratot a nagyenyedi Bethlen Kollégium Dokumentációs Könyvtárának kézirat-tárában „K. 385. sz.” jelzet alatt. Nyilván egy jóval korábban, talán még a 18. század végén keletkezett vers kései másolatáról van szó. Klaniczay a verset addig kiadatlanak ismerte, s az 1953 nyarán erdélyi könyvtárakban végzett kutatásainak eredményeiről szóló beszámolójában publikálta az alább is látható, betűhív közlésmódban, számozott versszakokkal. A számozást az alábbi közlésben elhagytuk.

A vers nem szól a madéfalvi veszedelem előzményeiről, okairól, konkrét lefolyásáról, hanem nagy részletességgel taglalja annak tragikumát, közvetlen és távolabbra ható következményeit, viszont az azt követő kivándorlási hullámot nem említi. A tragédiát az ember bűnös volta következményének tudja be (*Vétketeknek látom meg adátok bérét*), s a remény visszanyerését a gyónásban, az imában látja (*De ha imátkozunk nem esünk veremben*). Klaniczay a korábbi török-tatár pusztításokat ecsetelő panaszversek egyes motívumait véli felfedezni ebben a költeményben. Akkori tudása szerint ez az általa ismert harmadik vers (a felfedezés sorrendjében) a madéfalvi veszedelemről. Elsőként a *De hol kerekedék siralom pataka* kezdetűt említi (lásd itt a 28. oldalon), másodikként pedig az alábbi, *Székellyek Siralma* című éneket.⁵

⁵ Klaniczay Tibor 1954: 364, 378–380.

Szerelmes Istenem ki véred ontottad
A magas kereszt fán büniünköt el mostad
Szálly le az egekből néped vigasztallyad
Csapásinkat s sullyos inségünköt hallyad

Erdély s Magyar Ország te is figyelmezzél
Mert meg nyomta vallat népednek tsalárd szél
Gyászos köntösödben öltözni ne késsél
Hallyad beszédemet kardra ne vettessél.

Csik Gyergyo Háromszék Nemes Magyar Nemzet,
Sirassátok immár a magatok vérét
Megromlott Hazának fényeskedő népét
Vétketeknek látom meg adátok bérét,

Sok jaj szot küldtetek már fel az egekben
Mert sokan feredtek tulajdon vérekben
Ugy a fegyver által mentenek a földben
Idegen nemzetnek mert estek kezekben.

A kik meg maradtak németek kardjától
Sokak meg fosztattak magok vagyonyjoktól
Alig oltalmazták fejeket haláltól
Igy estenek tavol szép szabadságoktól

Ki fontolhatná meg Madefalva kárát
Kinek fel égették nyugodalmas házát,
Nem nézték ezüstöt, marha s gabonáját
Söt azt örvendezték látván annak lángját.

De melly sok embertis a tűz meg emésztett
Csontyukat azoknak halomban temetett
Ifiuságokban le tették élteket,
Fájdalmokra nékik a tűz ágyat vetett

Imé sok Aszszonyok özvedgyé lettenek
Házakban mezőkben szivesenn könyveznek
Vigasztalást nintsen hogy kitől végyenek
Sirással jajgattyák halálát férjeknek,

Árvaságra jutott szerelmes magzattyát
Könyvezi sok Anya mert nem látja Attyát
Fejét életének avagy mongyam párvját
Mert meg ölte német kard éle az urát

Majd minden faluban az Anyák siratták
Él esett fiukat óránként jajgatták
Szívbeli fájdalmat egymásnak mutatták

Melly keserőségbe sziveket bé zárták.
Sok sebess férfiat a ki akart látni
Szép friss legényeket a földön heverni
Csikba kinok között lehetett szemlélni
Szived meg epedet kit kellett fel venni

Igy esett Csik Gyergyo szép pópista nemzet
Szabadsága nélkül nagy Portziót fizet
Fegyverre kellett tenni munkás kezét
Hivségének ilyen formán érzi ízét

Ha strájára mégyen járma otthon szárad
Marhája és háza dolog nélkül marad
Felesége otthon tsak hogy el nem hervad
Hogy nem látya férjét bujában el lankad.

Próbátlan dolgot kell nékie mivelni
Gyenge asszony kezét kaszájára tenni
Szekérrel fejszével havasonn erdőlni
Aki nem próbálta nehéz azt dolgozni.

Duplás verejtekkal csüréből kell élni
Gyenge karjaival holtiglan czipelni
El bádjatt testének így kellett száradni
Csuda az asszonymnak illy dolgot győzhetni.

Szekere ha romlik neki kell tsinálni
Annak négy kerekét kezével falazni
Illy siralmas dolgot kell nekik próbálni
Erőss férfiak is meg kezdik könyvezni

*Siralommal ökrét tészí bé járomba
Szántani éhséggel mégyen határába
Őröltetés mián esik nyavallyába
Mezőbenn vagy házban megyen koporsóban*

*Haljátok férfiak asszonyok szollanak
Kősziklák ezekre tsak meg nem hasadnak
Hogy lehet szivetek hozzánk nem hajlanak
Lelketek testetek töllünk el távoznak.*

*Velünk esküdtek holtig el nem hagytok
Betegségünkbenis ágyunknál maradtok
Már midőn meg halunk velünk nem szolhattok
Keserves az nékünk azt meg valhattátok.*

*Illyen pusztulásra minnyájunk jutásunk
Mellyet még Hazánkban időnkben nem láttunk
Török idejében ingyen sem hallottunk
Melyre vétkünk miatt mostan mi akadtunk.*

*Leányok s asszonyok edjütt férfiakkal
Sebbe keverhetik lelkeket motskokkal
Vétkes dögleteses paráznaságokkal
Urok azt okozta távol lakásokkal.*

*De ha imátkozunk nem esünk veremben
A testi kívánság nem vet keleptzébenn
Jezust szüz Máriát vigyük bé szívünkben
Gyakor gyonásokkal meg marad lelkünkben*

*Azért Jézus kérünk ne vesd el népedet
Mutasd inségünkben áldott szerelmedet
Szüz Anya Mária tsokollyuk kezedet
Hogy ez s más világon láthattjuk szivedet.
Ámen.*

Székelyek Siralma „Szörnyű nagy bánattal meg terheltt Székelység”

A Hadtörténeti Közlemények 1896-ban megjelent 9. kötetének 369–371. oldalain került publikálásra ez a vers. Az ott olvasható lábjegyzet szerint forrása „Eredeti egykorú kézirat Marosvásárhelyről”. Két másik kéziratos énekeskönyvben is előfordul ilyen szövegkezdetű dal. Egyik a „háboruban levő keserves Enekek” csoportjában található a 16–20. oldalon a *Wén József énekeskönyvben* (1809–1810), amelyet a sárospataki Református Kollégium kéziratárában „Kt. a 277” jelzet alatt őriznek. A másik a *Gazdag Mihály énekeskönyvben* (1822, Kolozsvár, magántulajdon) az 58. oldalon.⁶ Sajnos nem állt módomban ezeket a kéziratos változatokat az alábbi, a Hadtörténeti Közleményekben publikált változattal összevetni. Stoll Béla nyomán Klaniczay Tibor véleménye az, hogy a vers „a holdvilági vérengzéssel állítja párhuzamba a madéfalvi tragédiát”.⁷ Ez a szöveg nem az 1764. január 7-i madéfalvi tragikus események kapcsán született, hanem az annak következtében kierőszakolt kötelező katonáskodás egy későbbi eseményéhez kapcsolódik, nevezetesen az 1778. március 3-án érkezett sorozási parancshoz, amelyben elrendelték a gyalogság Árkoson, a lovasság Sepsiszentgyörgyön való összegyűjtését és hadba állítását.⁸ Ez volt az első alkalom a madéfalvi veszedelmet követően, hogy a székely határőrséget távol zajló háborúba

⁶ Stoll Béla 2002: 298, 336.

⁷ Klaniczay Tibor 1954: 381.

⁸ A háromszéki székelyek hadbaállításának korábbi eseményeiről lásd Albert Ernő 2005.

szólították, ezúttal Csehországba, ahol a bajor örökösödési háborúban harcoltak. A költemény több versszakon keresztül annak a bánatnak ad hangot, amely „Csik, Gyergyó, Háromszék” férfilakossága kényszerű katonáskodásának következményeiből fakad. A befejező strófákban viszont a szerző „tökéletes hűség”-re szólítja fel a székelyeket, amely által kegyelmet nyerhetnek a „királyi Felség”-től.

*Szörnyű nagy bánattal meg terhelt Székelység
Ki valál hazádban fénylő szép Nemzetség,
Környűl vett most téged a nagy keserűség,
Szivedet felettébb fonvasztó epedség.*

*Ezer hét száz után hetven Nyolczadikban,
Kemény Parantsolat érkezik hazádban
Martius Havának harmadik Napjában,
Hogy Senki marad többé hazájában.*

*Mint hogy ez holnapnak kilenced Napjában,
Gyalogságot gyűitnek Árkos Falujában,
Nagy szomorúságban lévén ott hállásban,
Más reggel állittják e' szomorú Marsban.
Ugyan negyedik Nap más éjji Hállásban,*

*Lovasokat gyűitnek Szent-György-Várossában,
Ahol második Nap állétyák Gledában,
És Nyolcz Óra tájban indulának útban.*

*Sok eszes Vitézek alázatos Szivel,
Az Obester Urhoz szép engedelemmel,
Butsujokat nyuutyák keserű Lélekkal,
Az Ur is felele kalap le vétellel.*

*Indult Utyokban már lévén szörnyű Buban,
Fordétván Butsujok szomorú Bánatban,
Attyokhoz, Annyokhoz nyögő siralomban
Életek párjához sűrű köny hullásban.
Némellyek pediglen kedves Rokonokhoz,
Szívek szerint való kedves Baráttjokhoz,*

*Igaz tőkélletes hiv jó Szomszédokhoz,
Némelyek el maradt kedves Mátkájokhoz.*

*Lőn a Szülőktől is szomorú ohajtás
Romában nem volt tám nagyobb kiáltozás,
Mint minémű folya ez helyben Siratás,
Jaj, jaj! raitok esett véletlen Aratás.*

*Óh fájdalom ! nints már egyéb tsak Siralom
Olyan ti Hazátok tsak, mint egy sir halom,
Olyan az hazátok, mint Néma Tzimbalom,
Nem hallatik benne zengő nyugodalom.*

*Mint Aratás után Mezőben a Tarló,
Szöllő szedés után puszta Pásztor kunyhó,
Hazátok tér nélkül puszta, mint őz-olló,
Maradt gazda nélkül el foszta a Duló.
Régi Atyák, s Anyák Hold világ Határát,
Siratták, jajgatták az Halmok pusztáját,*

*Most Székelly Nemzetség Sirattya hazáját,
Csik, Gyergyó, Háromszék el hagyta hazáját.*

*Mondhattyák Deákul: Lugete Sodales,
Plangite Pivavos, Patres Charissimos,
Estote flebiles Vos Castre Virgines,
Abducti Juvenes, valde Spectabiles.*

*Gyászolhattok Tiis Leányi Seregség,
A' kikben még buzog a tiszta Szűzesség,
Butsút vett töletek az ékes Legénység,
Férhez Mentetekben tsonkul az reménység.*

*Óh az után látnak olyan Nemzeteket,
Akiknek nem értik ő Szolló Nyelveket,
Izetlen ehetik azoknak étkeket,
Nem mondhatnak vélek Sioni éneket,
Nem tehetünk rolla Isten Decretuma,
Felséges Királyunk Ő Parantsolattya,*

*De nagy Szükségekben ő magát ajálja,
Hogy az ő Zsolgyokat soha meg nem únya.*

*Bátorítsd hát magad bánatos Székellység,
Verjen fészket benned a régi Vitézség,
Buzogjon te benned Királlyhoz az hűség,
Te hozzád is úgy tér a királyi Felség.*

*Tövis Szúrás nélkül rosát ő nem Szedhet
Mézet fulánk nélkül enni alig lehet,
A ki fél a' Vitztúl, az halat nem főzhet,
Félelmes Vitéz is koronát nem nyerhet.*

Bizzál hát Istenben Szomorú Székellység,

*Kériis az Istent Tőredelmességgel,
Mint hogy telyes Szive nagy keserűséggel,
Szívét királlyunkk birja nagy hűséggel
Visellye Gondgyokat egész kegyességgel.*

*Kit most még bokrozott a nagy keserűség
Biztasson tégedet az hívő reménység,
Birja te Lelkedet az igaz kegyesség.*

*Meg kegyelmez Néktek az Isteni Felség,
Tsak hogy legyen benned tökéletes hűség,
Meg nem gyöz tégedet, kegyetlen Elenség,
Hazádban sem botsájt a királyi Felség.*

*Ejajos Siralmat minden Öreg Atya
Kinekis az Szivet az éles kard hattya,
Egyes indulatbul Nékiek ajánlya,
Hisziis, hogy Isten még meg szabadította :*

Ének a madéfalvi veszedelemről „Mennybéli nagy Isten, hozzád kiáltunk”

Lajtha László 1942 nyarán hosszabb ideig tartózkodott a Székelyföldön népdalgyűjtés céljából. Erről tanúskodik Böződi Györgynek írt 1942. július 20-i keltezésű levele, amelyet a homoródfürdői Kakasi-villából írt, illetve Böződi *Székelyföldi nótagyűjtés* című teljes oldalas cikke a marosvásárhelyi Székely Szó 1942. augusztus 23-i számában, amely Lajtha akkori gyűjtőútjait és további terveit összegzi.⁹ Lajtha azon a nyáron többek között Szentegyházfaluban (mai nevén Szentegyházán) is járt. Ott rögzítette fonográfra az akkor 46 éves Lőrinc Imréné Dániel Juliánna előadásában a *Mennybéli nagy Isten, hozzád kiáltunk* kezdetű népéneket,¹⁰ amelynek a budapesti Néprajzi Múzeumban őrzött kéziratos lejegyzésén „A dallamra vonatkozó adatok” rovatban ez szerepel idézőjelben: „Madéfalvi veszedelem”. (Lásd a lejegyzés fejlécét és a második versszak részletes kottás lejegyzését itt a 18–19. oldalon.)

Többek között ugyanezt a népéneket rögzítette Lajtha 1942. október 16-án Budapesten a Magyar Rádió stúdiójában, a Pátria-felvételek sorozatban, ez alkalommal a fonográfnál jobb hangminőségű gramofonlemezre, ugyanezen előadóval. Ennek közreadásában címként az „Ének a madéfalvi veszedelemről” felirat szerepel. A felvételnél Kodály Zoltán is jelen volt.¹¹

⁹ Pávai István 1983; 1992.

¹⁰ Lásd a Néprajzi Múzeum Népzenei Gyűjteményében az MH 4085a jelzetű fonográf felvételt.

¹¹ Lásd Sebő Ferenc 2010 DVD mellékletén, jelzete: Gr110Ba.

M. H. 4085/c . Gyűjtötte Lajtha László

A gyűjtés helye és ideje Szentegyházasfalva, Newarhely vm. 19 42, VIII.

Az előadó személyi adatai Löwinger Imréné János Juli 46

A dallamra vonatkozó adatok „Madéfalvi veszedelem”
(a könyvben több vers is van, de általában csak ennyit használnak)

Mind a fonográfos, mind a gramofonos felvétel ugyanazt a nyolc versszakot tartalmazza, viszont a folklorizáció, a népi variálási technika eredményeként, bár ugyanarról az énekesről van szó, eltérések is vannak a két változat között. Alább a gramofonos felvétel szövegét közlöm, amelynek második versszakát érdemes összevetni ilyen szempontból a fonográfos felvétel második strófájával (19. oldal). A gramofonos hangfelvételen csupán az első három versszak van rögzítve, a továbbiakat „felvételen kívül” jegyezték föl.

Pávai István: A madéfalvi veszedelem költészeti emlékei

Poco rubato e perlando
 $\text{♩} = 100$

2.) Meg sem gon-dol-hat-juk a mi el-vünk-kel

$\text{♩} = 84$ $\text{♩} = 100$ *sic*

Meg sem gon-dol-hat-juk a mi sei-vünk-kel

$\text{♩} = 60$ $\text{♩} = 69$ *sic*

Megy - nyi ve-sze - de-lem á-rod re-ánk fel

$\text{♩} = 60$ $\text{♩} = 72$ $\text{♩} = 80$ *sic*

Megy - nyi ve-sze - de-lem á-rod re-ánk fel.

*Mennybéli nagy Isten hozzád kiáltunk
Keseredett szívvel hozzád foljamodunk
Mert veszedelmünkben nincs hová fogjunk
Mert veszedelmünkben nincs hová fogjunk.*

*Meg sem gondolhatjuk a mi elménkkel
Föl sem gondolhatjuk a mi szívünkkel
Mennyi veszedelem támadt reánk fel
Mennyi veszedelem áradt reánk fel.*

*Mint a bő árvizek ugyan áradnak,
Rettegés félelem el nem távoznak
Sem éjjel sem nappal békét nem hagynak
Sem éjjel sem nappal békét nem hagynak.*

*Ugyan elfáradtunk a nagy bánatban
Megepedett szívünk a nagy kárvallásban
Csakhogy még nem fekszünk a koporsóban.
Csakhogy még nem fekszünk a koporsóban.*

*Kíméletlen azért minket rontottál,
Mi ellenségünkkel elpusztítottál
Mint a bárányokat megszagattattál
Mint a bárányokat megszagattattál.*

*Megalázál Isten s a földhöz verél
Minden vigasságot tőlünk elvevél
Gonosz bűneinkért a tűzbe vetél
Gonosz bűneinkért a tűzbe vetél.*

*Nincs nekünk a földön semmi örömünk,
Nagy keserőséggel mi rabok lettünk
Nyomorúságunkban szólni sem merünk
Nyomorúságunkban szólni sem merünk.*

*Kérünk nagy Úristen támadj mellettünk
Ne dicsekedhessék mi ellenségünk,
Ne mondják hogy nincsen senki mivelünk
Ne mondják hogy nincsen senki mivelünk.*

A szöveg nem tartalmaz konkrét utalást a madéfalvi veszedelemre, mégis az előadó szerint arra vonatkozik. Ennek a kapcsolatnak már régóta lehetett valamiféle hagyománya, hiszen ez az ének megtalálható a már említett, 1809–1810-es datálású *Wén József énekeskönyv*ben is, mégpedig a *Székelyek Sirmával* azonos csoportban, vagyis a „Haborui Enekek” között. Mindez persze nem azt jelenti, hogy a madéfalvi veszedelmet követően keletkezett, hiszen legkorábbi nyomtatott forrása az 1602-ben Debrecenben kiadott református *Keresztyeni enek*ek, de megtalálható számos 17–18. századi lutheránus, református, unitárius, szombatos kéziratos és nyomtatott énekeskönyvben is.¹² Az udvarhelyszéki katolikusok nyilván nem ezekből tanulták, hanem nagy valószínűséggel a Kájoni János által 1676-ban kiadott *Cantionale Catholicumból*, amely a katolikus székelység között akkoriban széles körben elterjedt.

A *Cantionale* énekei pontosan a madéfalvi veszedelem által kiváltott moldvai és bukovinai székely kirajzás által ezekre a területekre is áttértek, sőt folklorizálódtak, így nagy számban szerepelnek a különböző népdalgyűjtésekben. Ezek közül kiemelkedő mennyiségű folklorizált *Cantionale*-éneket sikerült gyűjtenie Domokos Pál Péternek¹³ az 1895-ben Istensegítségben született Gáspár Simon Antaltól, továbbá Kallós Zoltánnak, Szabó Csabának, Seres Andrásnak, Pozsony Ferencnek és másoknak a klézsei Lőrincz Györgyné Hodorog Lucától (szül. 1920).¹⁴

¹² RPHA 1992–2001.

¹³ Domokos Pál Péter 1979: 141–142.

¹⁴ Pávai István 2005; Pozsony Ferenc 1994; Seres András – Szabó Csaba 2013.

A Kájoni *Cantionale* nem tartalmaz kottás dallamközléseket, csupán szövegeket ad közre nótajelzésekkel vagy azok nélkül. Ezért az 1979-es közreadás alkalmával Domokos Pál Péter más írott forrásokból és részben a néphagyományból hozzárendelte a szövegekhez a valószínűsíthető dallamokat. Így a *Mennybéli nagy Isten, hozzád kiáltunk* dallamát az 1774-ben befejezett, általa 18. század elejinek ítélt Deák-Szentes-kéziratban találta meg.¹⁵

A dallam a szövegnek megfelelően itt háromsoros és fríges befejezésű, bár talán helyesebb lenne úgy értelmezni, hogy dór jellegű és a második fokon fejeződik be. A háromsorosság megtartása mellett ezt a befejezést a népi hangnemérzék első fokú végződésével helyettesítette egy lövétei változatban, amelyet a gyűjtéskor 69 éves Lázár Istvánné Egyed Rozália énekelt Forrai Magdolnának 1962. július 17-én. Ennél a változatnál nincs utalás a madéfalvi veszedelemre, csupán az a megjegyzés szerepel a kottás támlapon, hogy „Inséges időben. Csak az öregek tudják”.¹⁶ A Lajtha László által gyűjtött szentegyházásfalusi változatban is a dór hangsor első fokán van a befejezés, ezen túl viszont az utolsó (harmadik) sor ismétlésével a strófa négyesorossá vált, alkalmazkodva a magyar népdalok túlnyomó többségében megnyilvánuló formaérzékhez.

A fonográffal és gramofonnal rögzített nyolcstrófás népi változatokhoz képest a *Cantionale*ban tizenegy versszak található. A fonográfos lejegyzésénél ez a megjegyzés is olvasható: „a könyvben több vers

¹⁵ Kővári Réka 2013: 222. oldal, 155. sz.

¹⁶ L.sz 10.065 jelzetű kottás lejegyzés az MTA BTK Zenetudományi Intézet Népzenei Gyűjteményében.

is van, de általában csak ennyit használnak”, ami egyértelműen jelzi az írott forrásból való eredetet, annak hagyományosan szelektív felhasználását.

Ennek az éneknek a néphagyományban való fennmaradása azért is érdekes, mert a 20. században kiadott énekgyűjteményekbe már nem került bele.¹⁷ Dobszay László plasztikus megfogalmazásban foglalja össze a dallam lényegét: „A sirató-stílus (illetve az azon belül kimutatható, 16. századi »históriás« réteg) motívumkincséből megszerkesztett egyedi, stilizált dallamanyag, mely népzenei gyökerekből saját műzenei alkotás, ám a népi használatba ily módon is befogadva újból népzenei, variatív életet kezdett”.¹⁸

¹⁷ Dobszay László 2006: 104.

¹⁸ Dobszay László – Szendrei Janka 1988: 257.

„Fel-Csik nagy bánatja, Madéfalva kára”

Erdélyi János *Népdalok és mondák* című gyűjteménye 1847-ben kiadott második kötetében 545. szám alatt a „Székely dalok” csoportjában közli a madéfalvi veszedelemre vonatkozó alábbi siraloméneket.¹⁹ Olosz Katalin azonosítása szerint a szöveg „Csomortáni Mike Simon k[irályi]. t[áblai]. hites jegyző és okleveles tanár Temesvárról”²⁰ Erdélyi számára beküldött „22 székely népdal”-a között található. Csomortáni ugyan székely származású volt, és a maga megfogalmazása szerint „hiteles kútfőkből” merítette beküldött dalszövegeit, a Székelyföldről távol lakozván valójában azokhoz maga is levelezés útján jutott. Sőt még azt sem lehet egyértelműen megállapítani, hogy ha Mike Simon nevében a Csomortáni előnév származási helyére utal, akkor Csíkcsomortánról vagy a felső-háromszéki Csomortánról van-e szó. Dalai között ugyanis egyaránt találni Csíkra és Háromszékre utaló szövegrészeket.²¹

Bár a közreadó célja „megmenteni a magyar népköltészet található ereklyéit”,²² itt a „népköltészet” szó nem a folklór mai értelmezése szerint értendő, hiszen ez esetben egyértelműen (népies) műköltési alkotásról van szó. Erdélyi a *Függelékben* közli „A dalok vidékei”-t is. Eszerint az 539–545. számú dalok származási helye „Maros-Vásárhely”.

¹⁹ Erdélyi János 1847: 335–336.

²⁰ Erdélyi János 1847: VI.

²¹ Olosz Katalin 2003b: 73–76.

²² Erdélyi János 1847: V.

*Fel-Csik nagy bánatja,
Madéfalva kára,
Sivkovics járása,
Bukov álnoksága, –
Lőn szegény fejünknek
Siculicidium.*

*Az Oltnak árjai,
Sírnak vérhabjai;
Mert gátot vetettek
Folyásán holt testek,
S lőn szegény fejünknek
Siculicidium.*

*Már dicső eleink,
Átilla véreink,
Voltak nagy harczfiak,
És szabadságuak;
S most lőn a fejünkre
Siculicidium.*

*Nyil, s kard volt fegyverünk,
S ha jött ellenségiünk;
És hányszor nem győztünk,
Ha harczba repültünk!
S most szegény fejünknek
Siculicidium.*

*Mü saját földünkön,
Úszunk a vérünkön;
S te vég, szabad határ,
Sokszor, oh! sokszor már,
Lól szegény fejünknek
Siculicidium.*

*Néma az éjszaka,
S Madéfalva zárva;
Benne a székelek
Körülkerítettnek;
S lőn szegény fejünkön
Siculicidium.*

*Tűz emészt, s ágyu dörg,
Sok vitéz halált hörg;
Anyja csöcsömőjét,
S öleli kedvesét.
S lón szegény fejünkön
Siculicidium.*

*Hasad a szép hajnal,
Vérbársony arannyal;
S zúg a nagy Hargita
Szüntelen sok jajjal;
Igy vérzé fejünköt
Siculicidium.*

*Az Olt vértől torlik,
S szívünk jaj! nyilallik;
Szomorú énekünk,
S elfojt lehelletünk;
Igy vérzé fejünket
SICULICIDIUM.*

**A madéfalvi veszedelemről. (Székely énektöredék)
„De hol kerekedék siralom pataka?”**

A madéfalvi veszedelemről címmel, *Székely énektöredék* alcímmel közölte ezt a verset Kriza János a *Fővárosi Lapok* VIII. évfolyamának 24. számában (1871. január 29.) a 11. lapon. 1882-ben újraközölték a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* harmadik kötetében a „Balladák és rokonművek. Kriza János gyűjtése” csoport „Töredékek” alcsoportjában a 27. szám alatt, a Kriza kiadásában látható tagolás mellőzésével. A közreadók jegyzete szerint ez a szöveg, akárcsak az Erdélyi János által közölt *Fel-Csik nagy bánatja* kezdetű (lásd a 25. oldalon) és a Dakó Sándor balladája (lásd a 31. oldalon) „félnépi eredetű, a mennyiben iskolamesterek, diákok irhatták, s úgy szállott a nép ajkaira”. Legutóbb Olosz Katalin publikálta a *Vadrózsák* második kötetében, ahol a „Balladák, dalok” főcsoport „Balladák és epikus énekek” csoport „Történeti balladák, vitézi-, bujdosó- és rabénekek, históriás énekek” alcsoportba került.²³ A költeményben szereplő Sivkovics nem más, mint a madéfalvi vérengzés katonai parancsnoka, báró Siskovics József altábornagy nevének torzult formája. Klaniczay Tibor szerint a ballada „több képe az 1650-es évek tatár-pusztításait gyászoló két énekből került a nép ajkára, mégpedig éppen azokból, (*Siralom pataka mely nagyot árada* és *Sürü könnyhullással sir már Erdély ország*), melyek az 1710-es – 30-as években összeállított Csík megyei Bocskor-kódexben maradtak ránk”.²⁴

²³ MNGY III. 41. oldal, 27. sz.; 436. oldal, 27. jegyzet. Kriza János 2003: 163. oldal, 36. sz.

²⁴ Klaniczay Tibor 1954: 380–381. Klaniczay idevonatkozó adatait Urbán Lászlónétól nyerte.

A szöveget érdemes összevetni a Szabó Sámuel által 1878-ban közzétetttel. (Lásd itt a 30. oldalon.)

*De hol kerekedék siralom pataka?
Talán kerekedék a kis Fel-Csik felől,
A kis Fel-Csik felől, Mádéfalva felől.*

*Hol vagytok, poéták, talán mind alusztok!
Fel-Csik nagy bánatját hogy le nem írjátok,
Fel-Csik nagy bánatját, Háromszéknek gyászszát,
Megemlegethetjük Sivkovics járását:
Sok szép virágszálát mert mind levágatá,
Kit tűzbe, kit vízbe halomba rakatá;
Ki apját siratja, ki anyját jajgatja,
Ki szép hitestársát jajszóval ohajtja;
Sűrű könnyeikből patakocskák folynak,
De jaj, még azok is mind vértől áradnak,
Mind vértől áradnak s emberfejet hajtnak.*

Madéfalva szomorú nótája. Töredék „Poéták, halljátok”

Szabó Sámuel néphagyományokkal kapcsolatos gyűjtéseinek körülményeit Olosz Katalin tárta fel. Eszerint a madéfalvi vérengzés centenáriumi évében, 1864. július 15-én Szabó Sámuel a marosvásárhelyi református kollégium tanáráként, annak hét diákjával, hathetes székelyföldi körútra indult, jobbra gyalog. Erről többen is készítettek útinaplót, de sajnos csak egy maradt fenn, amelynek valószínűsíthető szerzője Mentovich Gyula, a marosvásárhelyi református főiskola természettani tanszéke tanárának, Mentovich Ferencnek a fia. A körút egyik célja a folklórgyűjtés volt. A naplóból az derül ki, hogy még hangszeres dallamlejegyzések is készültek: Makfalván a napló írójának „első teendője volt” „egy pár csürdöngölőt és oláh nótát leírni az ottani cigány hegedűje után”. A napló augusztus 23-i bejegyzése szerint Csíkszentdomokoson az egyik diák, Makkai Domokos „egy Madéfalváról írott verset olvasott fel a többieknek”.²⁵ Nem tudhatjuk, hogy ez a vers azonos volt-e azzal a töredékkal, amelyiket Szabó Sámuel 1878. január 3-án a kolozsvári *Magyar Polgár* mellékletében, a *Hölgyfutárban* (III. évfolyam 1. szám) publikált *Madéfalva szomorú nótája* címmel, de feltehetően az volt. (Lásd a 30. oldalon.) A gyűjtés helyére és idejére nem tér ki a közlemény. Olosz Katalin a marosvásárhelyi kollégium diákjainak 1863–1868 közötti gyűjtéseinek közreadásában a „Balladák és epikus énekek” csoportban közli.²⁶

²⁵ Szabó Sámuel 2009: 97, 496, 604.

²⁶ Szabó Sámuel 2009: 183.

A vers több ponton hasonlóságot mutat a Kriza János által 1871-ben közölttel. (Lásd itt a 28. oldalon.). Lehetséges, hogy mindkettő egy korábbi szöveg egymástól független továbbalakulása és töredékes formában való fennmaradása. Az alábbiban hatos és tizenkettes szótagszámú sorok keverednek, de a közreadó a kezdősorok hatos jellege miatt – egy sor kivételével – mindegyiket hatos sorokra tördelte.

*Poéták, halljátok:
Hogy meg nem írjátok
Fölcsík nagy romlását,
Madéfalva kárát?!*

*Égen mennyi csillag
Ha mind diák vóna,
Földön mennyi fűszál
Ha mind penna vóna,
Tenger sűrű habja ha mind tenta vóna:
Úgy sem írhatnák meg
Fölcsík nagy romlását,
Madéfalva kárát!
Jaj! itt a vizek is*

*Mind vérrel áradnak,
Itt a patakok is
Ember-fejet hajtnak,
Ki apját siratja,
Ki anyját siratja,
Ki szép hites társát
Oly szívből óhajtja!...*

*Az Oltnak árjai
Sírnak vérhabjai,
Mert gátot vetettek
Folyásán holttestek!...*

**Nóta Dakó Sándorról
„Megyek apám, megyek, Bé Madéfalvára”**

1882-ben a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* harmadik kötetében a „Balladák és rokonneműek. Benedek Elek és Sebesi Jób gyűjtése” csoportban 41. szám alatt adták közre Dakó Sándor balladáját. Bár az eddig bemutatottaknál közelebb áll a népköltészetre jellemző fogalmazásmódokhoz, s epikus vonalvezetése is a balladákra jellemző szerkezetet követ, a közreadók szerint „ujabb keletűnek látszik és szintén nyomát viseli az irodalmi befolyásnak”.²⁷

*»Megyek apám, megyek,
Bé Madéfalvára,
Fényes uraságok
Nagy gyűlést hirdettek –
Madéfalvi rétre,
Sok vitéz legények
Gyülekeznek oda,
Én is elmegyek hát.«
»Édes jámbor fiam,*

*Ne menj el te oda!
Német uraságok
Hirdették a gyűlést,
Jaj leszen ott nékiünk.
Német uraságok
Mindég rosszak voltak,
Szegény székely népre
Mindég terüt hoztak.
Sok anyának szívét*

²⁷ MNGY III. 76. oldal, 41. sz.; 436. oldal, 27. jegyzet.

Bánatba keríték,
Kinnal nevelt fiát
Katonának vitték,
Ne menj fiam oda!«
»Édes lelkem apám,
El kell nekem mennem,
Nem szabad én nekem
Hamar megijednem.
Fényes német tisztok
Ha eljesztenének,
Szép szőke leányok
Reám se néznének,
El kell nekem mennem!«

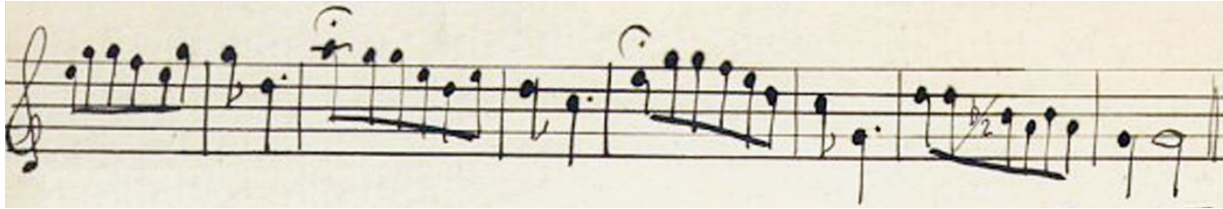
*

Elment Dakó Sándor,
El Madéfalvára.
Fényes német tisztok
Nagy gyűlést hirdettek,
Madéfalvi réten

Összegyülekeztek.
Akkor méne oda
Dali Dakó Sándor
Szürke páripával,
Piros tarsolyával.
Dali szép legények
Kiállottak sorba,
Egytől-egyig mindeniknek
Vére hullott porba.
Dali Dakó Sándor,
Mért is jövél ide!?
Anyád fájdalmára,
Magadnak veszti-re!
Jobb lett volna neked
Apádra hallgatni,
Otthon megmaradni;
Most a sasok jönnek
Rajtad mullatozni,
Husodból lakozni!

„Rákos, Rákos, szegény Rákos”

Bartók Béla 1907. július havában Csíkrákoson vette fonográfra egy kb. nyolcvan éves férfitől az alábbi dallammal az *Ezernyolcszáznegyvenhatba* kezdetű dalt:

A felvételnek a budapesti Néprajzi Múzeumban található lejegyzésén, nem az *Ezernyolcszáznegyvenhatba kezdetű* szöveghez tartozóan, hanem alternatív „B”-szöveggént szerepel az alábbi két versszak:

*Rákos, Rákos, szegény Rákos!
Hol Mátyás, az igazságos?
Magyar csonton folyó vizek,
Könnyektől sós annak ize.*

*Dulumadár félreppene,
Bukovin már felcsattana,
De Bukovin haragjától,
Madéfalva mind elpusztul.*

Nyilvánvalóan egy töredékről van szó, amelynek első versszaka Kisfaludy Károlynak – 1829-ben, az *Aurora* című zsebkönyvben megjelent – a *Rákosi szántó a török alatt* című, „népdal”-ként közreadott költeményéből készült kompiláció.²⁸ Kisfaludy versében természetesen nem Csíkrákosról van szó, de a kompilátor Csíkrákosra vonatkoztathatta, s így természetesen csatolhatott hozzá a madéfalvi veszedelemmel kapcsolatos versszakokat, amelyből ezt az egy strófát sikerült a gyűjtéskor rögzíteni a népi emlékezet segítségével. Ebben a hozzátoldott versszakban Adolf Nikolaus Buccow osztrák tábornok és Bukovina nevének keveredéséből jött létre a furcsa Bukovin személynév.

Kisfaludinak ez a verse épebb formában is folklorizálódott, megtalálható például Kallós Zoltán válszúti gyűjtésében is *Miről apám nagy búsan szólt* szövegkezdettel.²⁹

²⁸ MNT IX. 389–390: 352. sz; 1103: 352. jegyzet.

²⁹ MNT IX. 755: 748. sz; 1176: 748. jegyzet.

„Madéfalva szülőházam”

Az 1950-es években többször is gyűjtötték a Pest megyei Budajenőre áttelepült, ditrói származású Küsmődi Bálinttól az alábbi dallamot:

Poco rubato

The image shows a musical score for a song. It consists of four staves of music, each with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The tempo marking 'Poco rubato' is written above the first staff. The lyrics are written below the notes. The first staff has the lyrics 'Ma - dé - fal - va szü - lő - há - zám,'. The second staff has 'Ott szült en - gem é - des - a - nyám.'. The third staff has 'Mi - kor fel - nőt - tem én nagy - ra,'. The fourth staff has 'Be - so - roz - tak ka - to - ná - nak.' and ends with a double bar line.

Ma - dé - fal - va szü - lő - há - zám,
Ott szült en - gem é - des - a - nyám.
Mi - kor fel - nőt - tem én nagy - ra,
Be - so - roz - tak ka - to - ná - nak.

*Madéfalva, szülőházam,
Ott szült engem édesanyám.
Mikor felnőttem én nagyra,
Besoroztak katonának.*

*Nem akartam fegyvert fogni,
Osztrák katonája lenni.
Körülvettek egy éjszaka,
Felgyújtottak éjjél tájba.*

*Szülőföldem szép határa,
Meglátlak-e valahára ?
De meguntam a bújdosást,
Az idegen földön járást.*

*Kegyetlen volt a tábornok,
Aki adta a parancsot:
Madéfalvát felgyújtani,
Benne lakót elégetni.*

*Odaveszett négy gyermekem,
És a kedves feleségem.
Nekem jutott a bújdosás,
Román földön való lakás.*

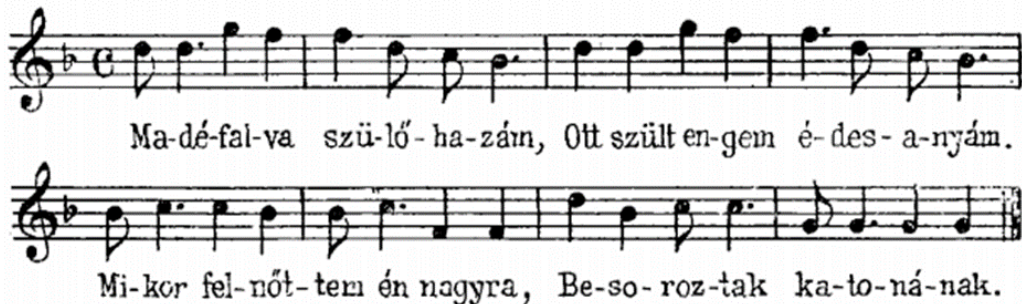
A fenti vázlatos lejegyzésben közölt változat az MTA BTK Zenetudományi Intézet ZTI-Mg-613 jelzetű hangszalagján 1 perc 12 másodpercnél kezdődik. Másolata ugyanott a ZTI-Mg-3589-es magnetofonfelvételen is megtalálható. A felvételt 1956. január 25-én készítette Dr. Paulovics Géza. A népdal elhangzása után az adatközlő a szájhangyomány alapján így mesélte el a madéfalvi veszedelem történetét a hangszalagon:

„Ezelőtt 263 évvel [helyesen 192 évvel], Mária Terézia ideibe, Bukov tábornoknak azt a parancsot adta ki, hogy a Székelyföldön toborozzon önkéntes katonákat. Bukov tábornok ezt nem úgy hajtotta végre, hanem erőszakkal sorozta. A székelység tiltakozott, hogy nekik az a feladatuk, ha keletről támadást kapnak, akkor fognak fegyvert. De hát Bukov tábornok kényszerítette őket, hogy fogjanak fegyvert, s tegyék le az esküt. Annyira került a dolog, kérem, hogy azok [a székelyek] megvették a lábokat, hogy semmi képpen ne... Akkor, kérem, Madéfalvát egy éccaka éfélekor körülvették, s Madéfalvát felgyújtották. Aki menekülhetett, lán-gokba vót, me faházak vótak, az egész község lángba borult, s akik menekülhettek, egy része ott égett, ember családostól. A másik, amelyik a tűzbe átgázolgott, azok átmentek... s az Ót vize bé vót fagyva. 167-en pusztultak oda bele..., kérem. S osztán ezek jutottak be Romániába, ott Bukovinába.”

Az MTA BTK Zenetudományi Intézet Népzenei Archívumában további változatok találhatóak, mind-egyiknek ugyanő az adatközlője. Először Sárosi Bálint készített 1953-ban hangfelvétel nélküli helyszíni lejegyzést az akkor 66 éves Küsmödi Bálint daláról. A dallam azonos a fentivel, csupán az utolsó előtti ütem első három hangja *d-b-c* helyett *d-d-b*. A szöveg is majdnem ugyanaz, de hiányzik az utolsó versszak, és az azt megelőző végén a *Román földön való lakás* helyett *Pusztta földön való hálás* van.

A következő hangzó nélküli kottás lejegyzés 1954 októberében készült. Ennek gyűjtője szintén Paulovics, az adatközlő ugyanaz 67 éves korában, a szöveg és dallam is megfelel az általam hangszalagról

lejegyzettek. Itt is megtalálható a madéfalvi veszedelem fenti prózai elmondásának egy rövidebb változata, amelyben a dalt az adatközlő „200 éves”-nek tartja. A kottás lejegyzésen olvasható még egy megjegyzés, amely szerint „Küsmödi Bálint székely paraszt 1945-ben települt át Ditróból (Csík m.) – Budajenőre”. A dallamról rövid cikket közölt 1956-ban Oszkóné Liszkay Magda *Népének a madéfalvi veszedelemről* címmel, bár ez a dal sem szövege, sem dallama szerint nem sorolható a népének kategóriába. Hangfelvétel adatait nem adja meg, csupán annyit említ, hogy „Küsmödi Bálint többi elbeszélését, tréfáit, dalait a Népművészeti Intézet dokumentációs osztályán őrzik, magnetofon-felvétel alakjában”. Valószínűleg az itt lejegyzetthez képest egy másik 1956-os felvételtől van szó, mert az adatközlő itt is 67 éves, és a Sárosi Bálint segítségével lejegyzett változat több hangban is különbözik a fentitől:

The image shows two staves of musical notation in G major (one sharp) and 2/4 time. The first staff contains the melody for the first line of lyrics, and the second staff contains the melody for the second line. The lyrics are written in a stylized, slightly irregular font below the notes.

Ma-dé-fal-va szü-lő-ha-zán, Ott szült en-gem é-des-a-nyám.

Mi-kor fel-nőt-tem én nagyra, Be-so-roz-tak ka-to-ná-nak.

A cikkíró az adatközlőt idézi a dal származására vonatkozóan: „Édesanyám nagyanyja kántor volt Gyergyóremetén. Mikor meghalt, hozzánk került a kántorkönyve, én abból tanultam meg ezt es, meg másokat. Én akkor 12 éves voltam. Ha én meghalok, ezt már nem tudja senki többé”. Oszkóné arra is felhívja a figyelmet, hogy a szöveg utolsó versszakának kezdő sorpárja Kisfaludy Károly „népdalá”-ból származik,³⁰ amely 1929-ben jelent meg az *Aurora* című almanachban, és ez a két sora hamarosan szál-lóigévé vált. Az említett, ugyanazon előadótól származó több változat dallami és szövegi eltérései jól jelzik a népzene szájhagyományos változásának törvényszerűségeit. Ez még olyan esetben is érvényesül, mint a dal szövege, amelyet írott forrásból tanult az adatközlő. Ugyanakkor az is tanulságos, hogy a néphagyományban egy műköltői eredetű szöveget ráhúzhatnak akár egy régi stílusú dallamra is, mint a jelen esetben egy oktávról ereszkedő pentaton dallamra.

Ez a dallam, bár nem túl gyakori, az erdélyi néphagyományban több vidéken előfordul, például Jagamas János és Palkó Attila is gyűjtötte a Felső-Maros menti Magyarón,³¹ és természetesen Gyergyóból is több változata ismert. Küsmödi Bálint is énekelte *Kiment a ház az ablakon* kezdetű szöveggel ugyan-ezen a hangszalagon, és egy Gyergyóremetéről Magyarországra áttelepült adatközlőtől is följegyezték egy változatát, amelynek szövegkezdeté: *Feketeszárú cseresznye*.³²

³⁰ Oszkóné, Liskay Magda 1956: 298–299.

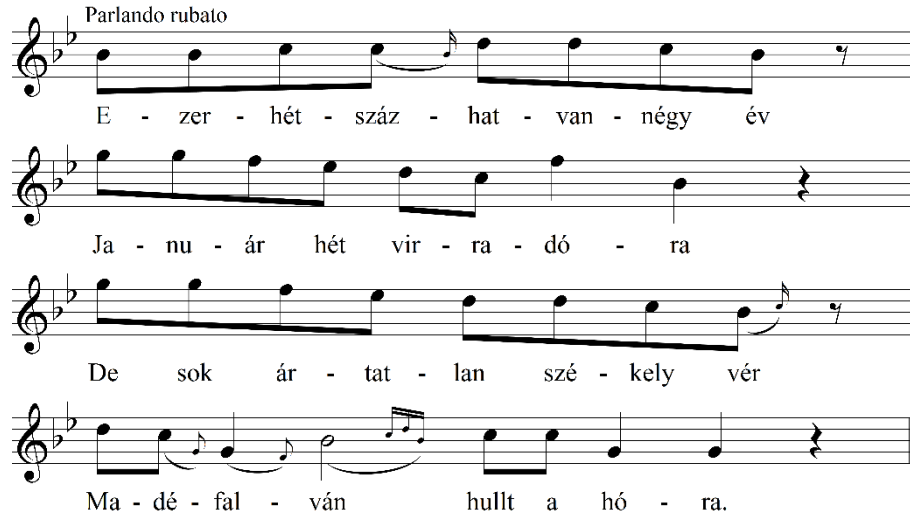
³¹ Jagamas János 1984: 86. oldal, 63. sz; 233. oldal, 63. jegyzet.

³² Lásd a 18.274.00/1a jelzetű dossziéban található dallamlejegyzéseket az MTA BTK Zenetudományi Intézet Népzenei Archivumában.

„Ezerhatszázhatvan négy év”

A csíkrákosi származású neves népzenekutató, Sárosi Bálint gyűjtötte 1967 júliusában szülőfalujában, az akkor 68 éves Péter Sándortól az alábbi, itt vázlatosan lejegyzett, népies hangvételű történeti balladát:

Parlando rubato

E - zer - hét - száz - hat - van - négy év

Ja - nu - ár hét vir - ra - dó - ra

De sok ár - tat - lan szé - kely vér

Ma - dé - fal - ván hullt a hó - ra.

Pávai István: A madéfalvi veszedelem költészeti emlékei

*Ezerhét százhatvannégy év
Január hét virradóra
De sok ártatlan székely vér
Madéfalván hull a hóra.*

*Vértől piros az Olt vize,
Piros víz foly a Dunába,
Aki elmegy onnan élve,
Bújoszik a nagyvilágba.*

*Kik a gyepü védelmezést
Kötelességnek tartották,
Szalonka-völgyi nagy gyűlést
Előző napon megtartották.*

*És aközbe hírvivő jött,
A Bukov lovasfutárja,
Hogy a székely kiküldöttek
Menjenek fel Madéfalvára.*

*Szállásolják el magokat,
Mindenki az éjszakára,
Hogy pihenve várhassanak
A Bukov akaratára.*

*Szalonkából azért ment a
Tömeg nép Madéfalvára,
(de) Azon éjnek hajnaláig,
Senki se gondolt a halálra.*

*A hajnali kakas szavát
Ágyúszó helyettesíti,
Kit a golyó el nem talált,
Megrémülve felébreszti.*

*Minden lélek megpróbálta
Menekülni ki belőle,
De a falu katonával
Három oldalról van kerítve.*

*És a Bukov katonái
Olyan dühösök valának,
Szegény székely árva népe,
Maga veszedelmét látva,*

*Aki menekült feléjük,
Élve még egyet se hagyának.
Sorsa nem tért javulásra,
Bújosik a nagyvilágba.*

A felvétel az MTA BTK Zenetudományi Intézetében az Mg-1961/A jelzetű magnetofonszalagon 8 perc 44 másodpercnél kezdődik. Az ének megkezdése előtt az adatközlő bemondja a hangszalagon: „Madéfalvi veszedelemről énekelek most”. A ballada elhangzása után a gyűjtő (S.B. = Sárosi Bálint) és az adatközlő (P.S. = Péter Sándor) között lezajlott párbeszédet is tartalmazza a hangfelvétel:

S.B.: *Ezt kitől tanulta?*

P.S.: *Szintén nálunk ez leírva es megvót, s a dallamát es hallogattam abból az időkből.*

S.B.: *Mikor?*

P.S.: *Az örgeink [idejében]. Énekelve.*

S.B.: *Például melyik?*

P.S.: *Édesapámék... édesapám.*

S.B.: *És ha elfelejtett belőle valamit, ki tudta egészíteni?*

P.S.: *Hát, az bennem megvót, hogy ki kellett tudjam egészíteni.*

S.B.: *De jól emlékszik még most is rá. Szokta most is énekelni néha lakodalomkor?*

P.S.: *Van eset, van eset, ahol kívánnják meghallgatni.*

S.B.: *Legutoljára hol énekelte?*

P.S.: *Hát, ugyé, egyelőre most hamar nem jövök réja, hogy hol, de van eset, hogy megkövetelik, hogy énekeljem el, s törökökről is, szintén.*³³

Imets Dénes 1969-ben adta közre a ballada egy másik, valószínűleg ugyancsak 1968-ban rögzített változatát, hiszen az adatközlő ugyancsak „Péter Sándor, 68 éves”.³⁴ Bár tudomásom van róla, hogy Sárosi Bálint Imets Dénessel együtt is gyűjtött több alkalommal, a két változat mégsem azonos. Imets közlése dallam és szöveg szempontjából is eltér a Sárosi változatától. A fenti lejegyzésben szereplő *Szalonka-völgyi nagy gyűlést* sor Imetsnél így hangzik: *Szalonkába hívott gyűlést*. A másik lényeges különbség, hogy a fenti változat negyedik strófája után Imetsnél beékelődik az alábbi:

*Holnap reggel korán ott lesz
A királyné személyese,
Hogy az újabb rendeletet
Madéfalván kihirdesse.*

³³ *A törökök s a tatárok* kezdetű ballada Bíró Anna és Bíró Éva elrablásáról, amelyet a fenti párbeszéd után énekelt el Péter Sándor Sárosi Bálintnak.

³⁴ Imets Dénes 1969: 32.

„Madéfalva, mit vétettem”

Könczei Ádám 1983. január 23-án Csíkszentdomokoson vette magnetofonszalagra Szabó Illésné Bíró Rózától a következő dalt (MTA BTK Zenetudományi Intézetben ZTI-Mg-5006a szalag, 59. perc):

Poco rubato

Ma - dé - fal - va, mit vé - tet - tem,
Hogy én ben - ned nem él - het - tem?
Má - sok él - nek nagy ke - gye - sen,
S én búj - do - som ke - ser - ve - sen.

Pávai István: A madéfalvi veszedelem költészeti emlékei

*Madéfalva, mit vétettem,
Hogy én benned nem élhettem?
Mások élnek nagy kegyesen,
S én bújdosom keservesen.*

*Sír a szemem mind a kettő,
Hull a könnyem mint az eső,
Sír a szemem, hull a könnyem,
Mert igazán fáj a szívem.*

*Édes hazám, Madéfalva,
Látlak-e még valahára?
Látom füstöd, de csak elig,
Hogy az égen feketéllik.*

*Én Istenem, mi az oka,
Ki sem mehetek az útra?
Ha kimegyek a kapuba,
Vigyázok ide s tova.*

*Elbújdosnék, de nincs kívül,
Kenyerem sincsen, hogy mivel,
Kérnék köcsön, de nem adnak,
Mert tudják, hogy szegény vagyok.*

*Búsúlok es, bánkodom es,
Rajtam elfér, ha sírok es,
Fáj a szívem a hazámért,
S az én sok jó barátimért.*

A szöveg különböző részletei más-más sorrendben, egyéb hasonló tartalmú versszakokkal keveredve Erdély több területén előfordulnak, de különösen a bukovinai székelyek körében gyakoriak. A fenti szöveghez legközelebb áll egy, a bukovinai székelyek Dévára települt csoportja körében gyűjtött dal szö-

vege, amelyet Kolumbán Samu közölt 1906-ban az *Ethnographia* hasábjain. Ebben a fenti csíkszentdomokosi dal hat versszakát látjuk viszont ugyanebben a sorrendben, majdnem szó szerint, apró változásokkal. Ezek közül lényegesebb, hogy az első versszakban Madéfalva helyett Bukovina, a harmadikban pedig Andrásfalva szerepel. Valószínűleg a csíkszentdomokosi változat keletkezett később, és a földrajzi nevek Madéfalvára való cserélésével kapot a siculicidiumra is vonatkoztatható értelmet.

A dévai szövegváltozatot egy fríg végződésű műdallamra énekelték, amelyet Kontor Elek budapesti zenetanár jegyzett le dévai tartózkodása alatt. A csíkszentdomokosi variáns dallama új stílusú, enyhe műdalos beütésekkel. Érdekessége, hogy egyszerre ötvözi a magyar népdal korai új stílusára jellemző viszonylag alacsony soronkénti szótagszámot a kifejlett új stílus sajátosságaként ismert, oktávot is meghaladó nagyobb hangterjedelemmel.³⁵ A dallam eléggé magában álló, az MTA BTK Zenetudományi Intézet több tízezernyi új stílusú dallamot tartalmazó gyűjteményében, s Bereczky János legújabb monumentális munkájában, amelyben 2664 új stílusú magyar népdalt ad közre, nem található.³⁶ Ez arra utal, hogy helyi, talán egyéni adaptációról van szó.

³⁵ Bereczky János 1994.

³⁶ Bereczky János 2013.

Kajtár Lőrinc fohásza

Bár a bukovinai magyarok idővel elérték, hogy székelyeknek nevezzék őket, a korábbi publikációkban még csángóként szerepelnek. Így *A csángó magyarok apokrif bibliája* című gyűjteményében is vannak bukovinai szövegek. Ezek közül a fenti címen került közreadásra Istensegítségéből a következő történet:³⁷

A bukovinai székelyek, hogy Bukovina határára léptek, az első állomásuk Jákobesti volt s itt volt egy örmény uraság, aki a menekült székelyeket megvendégelte, s negyven családot elfogadott, hogy letelepíti. Negyven család kivált, s ekkor azt mondták a többiek:

– Na, ezeket az Isten elfogadta.

S ezért lett Fogadjisten a neve annak a falunak, ahol ez a negyven család letelepedett.

Ugyanakkor nyolcvan család érkezett arra a helyre, ahol a mai Istensegítség áll. Megálltak, nézték a helyet, egy öreg székely, név szerint Kajtár Lőrinc, akinek két fiát a madéfalvi vérontáskor megölték az osztrákok, két menyivel és tíz unokájával menekült, az öreg megunta a sok hányódást, s ahogy megálltak, leszállott a székéről, s leborult a földre s így fohászkozott:

– Isten, segíts, hogy egyszer vége legyen ennek a bujdosásnak.

S ezért Istensegítség lett a mi falunknak a neve. Józseffalvát II. József császárról, Hadikfalvát és Andrásfalvát Hadik Andrásról nevezték el, mert ők telepitették.

³⁷ Bosnyák Sándor 1984: 120.

A székelyek története

Sebestyén Ádám 1921-ben született a bukovinai Andrásfalván. Kántorkodó földművesként fogott bele az önkéntes néprajzi gyűjtőmunkába, amelynek során többek között négy kötetnyi népmesét is összegyűjtött.³⁸ Egyik legjelentősebb mesemondójától, a szintén andrásfalvi származú, 1930-as születésű Fábián Ágostonné Györfi Máriától, „Márka nénitől” gyűjtötte a bukovinai székelyek történetének „meséjét”, amelyet Kovács Ágnes adott közre:³⁹

Hol volt, hol nem volt, még az Óperenciás-tengeren is túl, volt egyszer egy nagy székely falu. Madéfalva volt a neve. Egy hideg téli hajnalon ágyúszóra ébredtek az emberek. Mária Terézia leágyúztatta az egész falut. Volt ott sírás, jajgatás. Aki meg nem halt, s el tudott futni, elfutott az erdőbe, onnat elvándoroltak Bukovinába. Keserves tél volt. Őt magyar falu lett belőlük.

Dolgozhattak s közben elszaporodtak. Idegen földön, de gyökeret eresztettek. Viseletüket megtartották, s anyanyelvüket megőrizték. Emiatt sokat szenvedtek. Magyarul nem tanulhattak, csak titokban. Így éldegéltek, amíg el nem jött a második világháború.

Összeültek az ország nagy emberei, s elhatározták, a székelyeket haza kell hozni Magyarországra. Hej, istenem, micsoda öröm volt! Menjünk haza! Csak az idősebb, tapasztalt emberek nem örvendtek. Itt

³⁸ Sebestyén Ádám 1979–1986.

³⁹ Kovács Ágnes 1984: 5–6.

hagyni a szülőföldet? Idegenbe menni? Mire s hova? Újrakezdeni az életet? Elhagyni a szép, galambdúcos faházakat? Megint vándorolni?

De ha egy jött, akkor mindenkinek jönni kellett. Így indultak útra. Kétheti hányódás után megérkeztek a Bácskába. Egyenes vidék volt, szerbek lakta terület. De a nyugalanság mindenki szívében ott bujkált. „Ez a föld nem a miénk” – mondogatták az emberek. Pedig hányszor mondták, itt élnetek és halnotok kell. Elhitték. Sok falu lett belőlük. Dolgozgattak, építettek, tervezettek. De nem sokáig. Rövid három esztendő után egy vasárnap délután kidobolták, egy órán belül mindenki hagyja el a falut. Hamarjában összepakoltak, vitték, amit lehetett. A szekérre sátrat csináltak, a szekér derekába a tulipános ládát, abba belepakolták, amit tudtak. Főleg az ősi kincsét, amit a szülőföldről hoztak, belepakolták. A tarisnyába tettek egy kicsi ennivalót, s útnak indultak. Minden ott maradt. Októberben hova, merre egy csomó gyermekkel?

Egyik útközben született, a másik öreg meghalt, s az élet így ment tovább. Így értek sokan Zalába. Tavaszig meghúzták magukat. Sokan a gazdánál dolgoztak, hogy enni kapjanak.

A férfiak katonák voltak, s aki itthon volt, bunkert ásni járt. Tavasszal eltelepítették Tolna megyébe a többségüket, Jelenleg is itt vannak. Németlakta terület volt. Kitelepítették őket, de volt, aki ott maradt. Így élni, dolgozni, újrakezdeni az életet. Ennyi vándorlás, csalódás után. Na de megbarátkoztak a sorssal. Nem vetik egymás szemére azt, hogy te miért jöttél ide. Összeházasodtak. Nagyon jól vannak. Építkeznek, s szép házaik vannak. Kacsalábon forgó paloták. Élnek boldogan, amíg meg nem halnak. Itt a vége.

Ez tiszta igaz volt.

Irodalom és rövidítések

Albert Ernő 2005

A határőrség szervezése Erdővidéken 1762–1764-ben. Erdővidéki Lapok 2005/3 (21.) szám, 4–10.

Berezky János 1994

A korai és a kifejelett új stílus. Zenetudományi dolgozatok 1992–1994. 217–242.

Berezky János 2013

A magyar népdal új stílusa I–IV. Akadémiai Kiadó, Budapest

Bosnyák Sándor 1984

A csángó magyarok apokrif bibliája. A bukovinai, gyimesvölgyi és moldvai csángók szájáról leírta és sorba rakta Bosnyák Sándor. *Mozgó Világ*, 1984/1–2. 109–123.

Dobszay László – Szendrei Janka 1988

A magyar népdaltípusok katalógusa I. Budapest

Dobszay László 2006

A magyar népének I. MTA-TKI – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem – Magyar Egyházzenei Társaság, Budapest

Domokos Pál Péter 1979

„... édes Hazámnak akartam szolgálni...”. Kájoni János: Cationale Catholicum. Petrás Incze János: Tudósítások. Összeállította Domokos Pál Péter. Szent István Társulat, Budapest

Erdélyi János 1847

Népdalok és mondák. Második kötet. A Kisfaludy-Társaság megbízásából szerkeszti és kiadja Erdélyi János. Pesten Magyar Mihálynál

Gyulai Pál [1928]

Gyulai Pál munkái. Első kötet. Költemények. Kozma Andor bevezetésével. A Kisfaludy-Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat Budapesten

Imets Dénes 1969

A csiki medence népköltéséből. Művelődés, XXII. évf., (1969) 10. sz. 31–33.

Jagamas János 1984

Magyaró énekes népzeneje. Egy Felső-Maros menti falu magyar néphagyományából. Palkó Attila és Zsigmond József szövegkiegészítéseit felhasználva közzéteszi Jagamas János. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

Klaniczay Tibor 1954

Beszámoló a Román Népköztársaság Könyvtárában végzett kutatásaimról. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei V. 345–384.

Kovács Ágnes 1984

Az eltáncolt papucsok. Bukovinai székely népmesék. Elmondja Fábián Ágostonné. Összeállította és a szöveget gondozta Kovács Ágnes. Gyulai Liviusz rajzaival. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest

Kővári Réka 2013

A Deák-Szentés kézirat. The Deák-Szentés Manuscript. Fontes Historici Ordinis Fratrum Minorum in Hungaria. Magyar Ferences Források 6. Magyarok Nagyszonya Ferences Rendtartomány - MTA BTK Zenetudományi Intézet, Budapest

Kriza János 2013

Vadrózsák. Erdélyi néphagyományok. Második kötet. Kriza János és gyűjtői körének szétszórt hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közlésezi Olosz Katalin. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

MNGy III

Magyar Népköltési Gyűjtemény. Új folyam. A Kisfaludy-Társaság megbízásából szerkesztik és kiadják Arany László és Gyulai Pál. III. kötet. *Székelyföldi gyűjtés.* Gyűjtötték Kriza János, Orbán Balázs, Benedek Elek és Sebesi Jób. Budapest. Az Atheneum R. Társ. tulajdona. 1882.

MNT IX

A Magyar Népzene Tára IX. Népdaltípusok 4. Szerkesztette Domokos Mária. Főmunkatárs Olsvai Imre. Balassi Kiadó, Budapest, 1995

MTA BTK = Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont

Olosz Katalin 2003a

Történelem és szájhagyomány. In: Olosz Katalin: *Víz mentére elindultam.* Tudománytörténeti, népismereti írások. Mentor Kiadó, Marosvásárhely. 154–160.

Olosz Katalin 2003b

A százötven éves Népdalok és mondák székelyföldi anyaga és gyűjtői. In: Olosz Katalin: *Víz mentére elindultam.* Tudománytörténeti, népismereti írások. Mentor Kiadó, Marosvásárhely. 70–82.

Oszkóné, Liskay Magda 1956

Népelek a madéfalvi veszedelemről. Ethnographia, 67. évf. 298—300.

Pávai István 1983

Lajtha László. Művelődés, 1983/6. 31–32.

Pávai István 1992

Bözödi György emlékezik Lajtha Lászlóra. Magyar Zene, 1992/2. 138–140.

Pávai István 2005

Kallós Zoltán és a moldvai magyar vallásos folklór. In: Pávai István (szerk.): Uram, irgalmazz nekünk. Moldvai magyar szentes énekek és imádságok. Kallós Zoltán gyűjtése. Fonó Records, Budapest, 2005. FA-223-2 jelzetű CD-lemez kísérőfüzete 2–26.

Pozsony Ferenc 1994

Szeret vize martján. Moldvai csángómagyar népköltészet. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

Rettegi György 1970

Emlékezetre méltó dolgok, 1718-1784. Bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel közléteszi Jakó Zsigmond. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

RPHA 1992–2001

Répertoire de la poésie hongroise ancienne. Direction Iván Horváth, assisté par Gabriella H. Hubert. <http://rpha.elte.hu/>

Sebestyén Ádám 1979–1986

Bukovinai székely népmesék 1–4. Tolna Megye Könyvtára, Szekszárd

Sebő Ferenc (szerkesztette) 2010

Patria. Magyar népzenei felvételek. 1936–1963. A teljes gyűjtemény dokumentációja és a lemezkiérő mellékletek hasonmásai. (DVD-ROM melléklettel). Hagyományok Háza, Budapest

Szabó Sámuel 2009

Erdélyi néphagyományok. 1863–1884. Szabó Sámuel és gyűjtői körének szétszórt hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Olosz Katalin. Európai Folklór Intézet – Mentor Kiadó, Budapest – Marosvásárhely

Teleki Domokos 1877

A székely határország története. Irta Gróf Teleki Domokos. A szerző hátrahagyott kéziratából közzétette Szabó Károly. Franklin-Társulat Bizománya, Budapest

Zenés emlékezés a siculicidiumra

A madéfalvi veszedelem 250. évfordulóján Madéfalva község számos rendezvényt szentelt a területén történt egykori tragikus események megidézésére. Ebből a sorozatból nem maradhatott ki a zenei megemlékezés sem. Magától értetődő volt, hogy ennek megvalósítására a község elöljárói a Barozdára gondoltak, hiszen az együttes énekese, Györfi Erzsike madéfalvi származású, s jó pár éve idegenből végleg hazatérve ma is a közelben lakik. De amiatt is, hogy a Barozda többi tagja szintén a Székelyföldről származik, s az 1970–80-as évtizedek fordulója körüli esztendőkből Csíkszeredában hozták létre együttesüket, majd az első székelyföldi városi táncházat. 1980-ban kezdeményezték a Csíkszeredai Régizene Fesztivál létrehozását, amelynek házigazdái voltak annak 1986-os betiltásáig. A korabeli hatalommal szembekeverülve, munkájuk ellehetetlenítésével akkor közülük többen idegen földre kényszerültek távozni, s így megtapasztalhatták az egykori madéfalvi menekültek sorsát.

A Barozda műsoraiban kezdettől kettős irányultság érvényesült: egyrészt visszahoztuk a korai gyűjtésekben található, de a későbbiekben már kiveszett népzenei hagyományt, köztük a régi székely népzénet, másrészt felelevenítettük a még régebbi korok erdélyi zenéjét, amely már csak írott forrásokban maradt ránk, abból is leginkább azt, ami a néphagyománnyal is összefüggésben áll. Ez a műsorarculat tette lehetővé számunkra, hogy jó szívvel fogadjuk a felkérést, és a Barozda számára testreszabottnak érezzük ezt a megtisztelő feladatot.

Konkrétabb előzményünk is van: a madéfalvi vérengzést megéneklő csíkrákosi népdalt már a csíkszeredai időszakban repertoárra tűztük, a Marosvásárhelyi Rádió is felvette, bemutatásra került az 1982. évi Csíkszeredai Régizene Fesztiválon és ugyanabban az évben Esztergomban is.*

Jelen kiadvány előző részéből látható, hogy a madéfalvi vérengzésnek és következményeinek az emléket több népdal, népies dal őrzi, és jelentős közköltészeti tükröződései is ismertek. Ahol csak szövegek őrződtek meg, ott is majdnem mindig dalról beszélnek, hiszen akkoriban a verseket mindig énekelve adták elő. De még több dal maradt fenn a székelyek Gyimes, Moldva, majd Bukovina irányába való kirajzásáról, a szülőföldről való távozás fájalmáról vagy az idegen hatalom érdekében végzett kényszerű katonáskodás okozta szenvedésekről. Egy ilyen összeállítás természetesen nem szorítkozhat csupán a tragikus eseményekkel közvetlenül összefüggő szövegek, dallamok bemutatására. Műsorkoncepciónk erdélyi régizene, székelyföldi népzene és egykorú verses irodalom ötvöződéseiből áll. Néha szövegek is beolvasásra kerülnek, és szükségesnek látszott az egészet egyfajta keretbe foglalni, több tematikus tömbre osztani, amelyek külön nevet is kaptak.

Az első, *Erdély aranykora és átváltozása* (1–4), a fejedelemség időszakának zenéjét villantja fel, abból is leginkább azt, ami székelyföldi vonatkozású: a székely székek szépségeit soroló hajdútáncot, a csíksomlyói klostromban megőrzött Kájoni-kódex táncdallamait, majd Apor Péter szövegeit, amelyek rámutatnak a Habsburg-kor bekövetkeztével történt változásokra, a régi értékek elvesztésére.

* Részletesebben lásd Pávai István: *Barozda 1976–2001*. Csíkszereda, Alutus Kiadó, 2001.

Ezt követi a *Siculicidium* (5–10) című tömb, amely magát a tragédiát mutatja be néhány olyan irodalmi szöveg és népies dal segítségével, melyek kifejezetten az akkori történéseket éneklik meg. A következő rész, *Mikor a nagy erdőn kimész* címmel (11–13) csiki, gyergyói keservesekkel ábrázolja a szülőföldtől való távolodás hangulatát. A negyedik, *Keresztül Gyimesen, s bé Moldovába* (14–19), néhány bánatos hangulatú népi szöveg segítségével mutatja a kivándorlás irányát, állomásait. A *Bukovina, mit vétettem* című rész (20–28) komor hangvétellő indítása után az új hazában való berendezkedést, az újraéledés de-rűsebb hangulatát székely táncdallamok, helyi adomák színezik. Ugyanakkor bemutatásra kerülnek a „ha-zatérés” vágyát és nehézségeit, majd a végleges dunántúli letelepedést ábrázoló szövegek, dalok.

A befejező rész, *Az „ős-székely melódiák” dicsérete* (29–33) címmel, azt hivatott zeneileg ábrázolni, hogy a székelység a madéfalvi tragédiát és minden más tragikus eseményt túl tudott élni, mindig újra lábra tudott állni. Itt optimista hangulatú zene szólal meg, s a megidézett szövegekkel az is bemutatásra kerül, hogy a székelység dalai olyan zenei nagyságokat vonzottak erre a vidékre, mint a világhírű Bartók Béla és Kodály Zoltán, akik ezen a véráztatta tájon fedezték fel a magyar népzene pentaton ösrteget, s tették ismertté műveikben szerte a világon. Az összeállítás utolsó dala (34) ismét Madéfalvát hozza visz-sza. A zene végén a siculicidium emlékművén olvasható verses felirat is elhangzik, annak egyik sora adja az epilógus címét: *Emlékük nem vész el, örökre fennmarad.*

Pávai István

A CD tartalma

A) ERDÉLY ARANYKORA ÉS ÁTVÁLTOZÁSA

1. Erdélyi hajdútánc

Nosza, hajdú (Szentsei György daloskönyve, 17. század)
Kemény János önéletírása (1657–58)

2–3. Erdélynek változása

Tánc – Pajkos tánc (Kájoni-kódex, Csíksomlyó, 17. sz.)
Apor Péter: Metamorphosis Transylvaniae, 1736
Ötödik táncz Hatodon – Apor István tánca (Kájoni-kódex, Csíksomlyó, 17. sz.)

4. Siralmas panasz

Ha megsokasodik a bűn (Misztótfalusi Kis Miklós, 1697)

B) SICULICIDIUM

5. Ezerhétszázhatvannégy év január hét virradóra

Orbán Balázs: A Székelyföld leírása, 1868
Péter Sándor nótája, Csíkrákos, 1967 (Sárosi Bálint gyűjtése)

6. Madéfalvánál elveszett székelyek keserves éneke

Szerelmes Istenem, ki véred ontottad (kézirat, Nagyenyedi Bethlen Kollégium Könyvtára)

7. *Nóta Dakó Sándorról*

Megyek, apám, megyek bé Madéfalvára (Magyar Népköltési Gyűjtemény III., 1882)
(Dallam: Székely keserves, Gyergyószentmiklós, 1910, Kodály Zoltán gyűjtése)

8. *Lőn szegény fejünknek Siculicidium*

Zerkula János keservese (Gyimes, Bokor Imre gyűjtése)
Felcsík nagy bánatja, Madéfalva kára (Erdélyi János: Népdalok és mondák II., 1847)

9. *Székely énektörödek a madéfalvi veszedelemről*

De hol keredék siralom pataka? (Kriza János közlése, Fővárosi Lapok, 1871)
(Dallam: Csorba Anna keservese, Hidegség, 1978, Pávai István gyűjtése)

10. *Madéfalva, szülőházam*

Küsmödi Bálint nótája (Ditró, 1956, Paulovics Géza gyűjtése)

C) MIKOR A NAGY ERDŐN KIMÉSZ

11. *Gyergyó, Felcsík meg Háromszék, s még amellet Udvarhelyszék*

Oláh Imréné Sándor Kata keservese (Csíkszenttamás, 1955, Jagamas János gyűjtése)

12. *Rákos, Rákos, szegény Rákos*

Énektörödek (Csíkrákos, 1907, Bartók Béla gyűjtése)

13. *Ha kimegyek arr'a magos tetőre*

Székely keserves (Gyergyószentmiklós, 1910, Kodály Zoltán gyűjtése)

D) KERESZTÜL GYIMESEN, S BÉ MOLDOVÁBA

14. *A székeltek összeszervezkedtek*

Tankó Fülöp „Gyugyu” története (Farkasokpataka, 1996, Magyar Zoltán gyűjtése)

15. *Sír a szemem, hull a könnyem*

Zerkula János keservese (Gyimes, Bokor Imre gyűjtése)

16. *Amikor a Gyimesen település lett*

Blága Károly „Kicsi Kóta” története (Sötétpatak, 1992, Pávai István gyűjtése)

17. *Édesanyám, pénz vagy a zsebembe*

Zerkula János lassú magyarosa (Gyimes, Bokor Imre gyűjtése)

18. *Madéfalván mikor vót egy nagy verekedés*

László Józsi története (Pusztina, 1992, Pávai István gyűjtése)

19. *Mivé lettél, csángómagyar?*

Beke János keservese (Hadikfalva, 1914, Kodály Zoltán gyűjtése)

E) BUKOVINA, MIT VÉTETTEM

20. *Maradt réjánk a csángó név*

Mészáros János és Szatmári Jóska története (Csernakeresztúr, 1978, Pávai István gyűjtése)

21. *Úgy elmegyek, meglássátok*

Szentes Antalné keservese (Istensegits, 1914, Kodály Zoltán gyűjtése)

22. *Sírok búsgerlice módra*
Szabó Fülöp keservese (Istensegíts, 1914, Kodály Zoltán gyűjtése)
23. *A bukovinai székeleyek*
Antal Pál magyarosa (Andrásfalva, 1962, Domokos Pál Péter gyűjtése)
Kajár Lőrinc fohásza (Istensegíts, Bosnyák Sándor gyűjtése)
24. *Mária Terézia testőrkatonája*
Antal Pál csüddöngölője (Andrásfalva, 1962, Domokos Pál Péter gyűjtése)
József császár Bukovinában járt (Józseffalva, Bosnyák Sándor gyűjtése)
25. *Ne Erdélybe kerüljünk*
Antal Pál silladrija (Andrásfalva, 1962, Domokos Pál Péter gyűjtése)
Mátyás Mátyás levele Józseffalva plébánosához (Sebestyén Adám közlése, Szekszárd, 1972)
26. *Bukovina, édes hazám*
Mészáros János keservese (Csernakeresztúr, 1978, Pávai István gyűjtése)
27. *Végleges letelepedés*
Hirdetmény, 1945. ápr. 20. (Sebestyén Ádám közlése, Szekszárd, 1972)
28. *Bukovinai magyaros és silladri*
Az Istensegítsből származó Gáspár János nyomán (Majos, 1959, Kiss Lajos gyűjtése)

F) AZ „ŐS-SZÉKELY MELÓDIÁK” DICSÉRETE

29. *Egy felhő ereszkedett a csíki tér fölé*

Orbán Balázs: A Székelyföld leírása, 1868

Rég megmondtam, bús gerlice (Felcsíki lassú csárdás, Duduj Lajos nyomán)

30. *Megtaláltam a székely dallamtípusokat*

Bartók Béla leveleiből (1907 nyara)

Ágoston István furulyás nótája (Csíkjenőfalva, 1981, Pávai István gyűjtése)

31. *Valamikor a székely dal volt a magyar dal*

Kodály Zoltán: Mit akarok a székely dalokkal (1927)

Ágoston István furulyás nótája (Csíkjenőfalva, 1981, Pávai István gyűjtése)

32–33. *Felcsíki táncrend*

László Elek: Csíki székely népszokások (1896)

Verbunk, lassú és sebes csárdás Duduj Lajos és Balog László nyomán (Csíkszentdomokos)

G) EMLÉKÜK NEM VÉSZ EL, ÖRÖKRE FENNMARAD

34. *Édes hazám, Madéfalva*

Madéfalva, mit vétettem (Csíkszentdomokos, 1983, Könczei Ádám gyűjtése)

Előadja a Barozda együttes

Bokor Imre – ének (1, 4, 15), hegedű, (8, 15, 17)

Györfi Erzsébet – ének (5, 7, 9, 11, 13, 17, 19, 22, 26, 29, 30, 34)

Pávai István – kontra (34), kávásgardon (10, 29, 32–33)

Simó József – ének (1, 6, 21), furulya (1, 2), töröksíp (1), koboz (2, 6), lant, pszalterium (4),
bőgő (28, 34), dobok (1–3)

Toró Lajos – ének (10, 12), kontra (28–29, 32–34); gyimesi gardon (17)

Közreműködött: Bolya Mátyás – citera (5); Cserta Balázs – klarinét (23–25); Juhász Zoltán duda (3),
furulya (30–31); Papp István Gázsa – hegedű (28–29, 32–34); Szabó Dániel – cimbalom (10, 34)

Az idézeteket és bejelentőket felolvasta: Bokor Imre, Pávai István, Simó József, Toró Lajos.

A hangfelvételeket az alábbiak kivételével Simó Csongor készítette.

Bokor Imre szövegeit, a 8. és 15. sáv anyagát felvette Bokor Attila.

A régizene felvételeket (1–4) hangszerelte és felvette Simó József.

Digitális utómunka: Simó József / fortisSimo CD produkcion.

A zenei anyagot válogatta és összeállította: Pávai István.